

Ágústa Þorbergsdóttir
og Kristín Ingibjörg Hlynsdóttir

Ættmæði og peysuperrar – athugun á innsendum orðum á Nýyrðavefnum

1 Inngangur

Nýyrðavefurinn var opnaður 16. nóvember 2018 á degi íslenskrar tungu og er einn af mörgum vefjum Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. Markmiðið með vefnum er að gera upplýsingar um nýyrði aðgengilegar og gefa almenningi kost á að koma nýyrðum á framfæri með því að senda inn tillögur og þannig stuðla að þróun tungumálsins í takt við samfélagslegar breytingar. Innsend orð geta annaðhvort verið orð sem notendur hafa heyrt eða lesið eða sem þeir hafa sjálfir búið til. Stjórnendur vefsins geta einnig skráð nýyrði sem þeir hafa tekið eftir. Nýyrðavefurinn er því vettvangur fyrir almenning til að senda inn nýyrði eða tillögur að þeim. Öll orðin eru skráð í gagnagrunn og úrval þeirra birtist á vefnum.

Í þessari grein er athugað hvernig Nýyrðavefurinn hefur reynst síðan hann var opnaður og hvers konar orð hafa verið send inn. Rannsóknarspurningar eru eftirfarandi:

- Hvers vegna eru íslensk nýyrði mynduð og send inn á vefinn?
- Á hvaða merkingarsviðum eru nýyrði send inn?
- Hvað einkennir helst þau orð sem almenningur sendir inn?
- Hverjir eru kostir og áskoranir þess að hafa nýyrðavef sem er byggður upp með hópverkjun, þ.e. þátttöku almennings?

Í næsta kafla er fjallað um forsögu Nýyrðavefsins og opinbert nýyrðastarf, auk þess sem rakin er saga svokallaðrar nýyrðadagbókar. Í 3. kafla er fjallað um innsendingu og birtingu nýyrða auk flokkunar helstu gerða þeirra. Í 4. kafla er greint frá orðmyndun innsendu nýyrðanna og í 5. kafla er fjallað um erlend áhrif. Í lokakafla verða niðurstöður dregnar saman.

2 Forsaga Nýyrðavefsins og opinbert nýyrðastarf

Þótt Nýyrðavefurinn hafi ekki verið opnaður fyrr en árið 2018 á hann sér langa forsögu sem tengist þróun nýyrðastarfs á Íslandi. Í reglum um starfsemi Íslenskrar málnefndar, sem var stofnuð árið 1964, er kveðið á um að nefndin skuli annast söfnun og útgáfu nýyrða, auk þess að veita aðstoð við val og smíði þeirra.¹ Þá er einnig tekið fram að nefndin skuli fylgjast með nýyrðum sem festast í málinu. Árið 1984 voru samþykkt lög um Íslenska málnefnd þar sem tilgreint er að nefndin skuli halda áfram að annast söfnun og útgáfu nýyrða, aðstoða við val og smíði nýrra orða og fylgjast með því hvaða nýyrði ná að festa sig í sessi. Einnig skuli nefndin vinna að skipulagðri nýyrðastarfsemi í landinu, hafa samvinnu við orðanefndir sem félög eða stofnanir hafa komið á fót og vera þeim til aðstoðar.² Árið 1985 hóf Íslensk málstöð starfsemi sem skrifstofa og framkvæmdastofnun Íslenskrar málnefndar og sinnti meðal annars málfarsráðgjöf og nýyrðastarfi. Árið 2006 var Íslensk málstöð sameinuð öðrum stofnunum á sviði íslenskra fræða undir nafni Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. Hin nýja stofnun tók við verkefnum og skyldum fyrri stofnana, þar á meðal leiðbeiningum um málfarsleg efni og nýyrðastarfsemi.

Nýyrðasöfnun á vegum Íslenskrar málnefndar og Íslenskrar málstöðvar beindist aðallega að fræðilegum eða starfsbundnum heitum á afmörkuðum sviðum (sbr. Halldór Halldórsson og Baldur Jónsson 1993:94). Á níunda áratug síðustu aldar var ákveðið að greina á milli fræðiheita og nýyrða og þá var tekið upp orðið *íðorð* fyrir það sem á erlendum málum kallast *term*, þ.e. fræðilegt eða starfsbundið heiti, hvort sem það er eitt orð eða fleiri, nýtt eða gamalt. Jafnframt var

¹ Sjá 1. tölul. 1. gr. reglna um starfsemi Íslenskrar málnefndar nr. 49/1965.

² Sjá 6. mgr. 2. gr. laga nr. 80/1984 um Íslenska málnefnd.

ákveðið að aðgreina íðorðastarfsemi frá almennri nýyrðasmíð þótt þessi svið tvinnist stundum saman.³

2.1 Frá nýyrðadagbók til nýyrðavefs

Íslensk málnefnd og síðar Íslensk málstöð héldu til haga nýyrðum og hugmyndum um ný orð og voru þau skráð í svokallaða nýyrðadagbók. Flest þessara orða komu fram í tengslum við málfarsráðgjöf í síma og erindi til stofnunarinnar. Einnig voru skráð nýyrði sem fólk hafði látið vita um, hvort sem það hafði sjálft myndað orðin eða rekist á þau. Nýyrðadagbókin var því ekki afrakstur skipulegrar orðtöku úr nútímamáli og ekki var beinlínis fylgst með því hvaða nýyrði náðu fótfestu í málinu (Ágústa Þorbergsdóttir 2011:334). Fyrstu árin var þetta efni skráð í sérstaka lausblaðabók en síðar var það tölvuskráð (Halldór Halldórsson og Baldur Jónsson 1993:136–137). Árið 2002 var lokið við að gera nýyrðadagbókina aðgengilega sem sérstakt safn innan Orðabanka Íslenskrar málstöðvar sem síðar varð Íðorðabanki Árnastofnunar. Jafnframt var bætt við töluverðu nýju efni og í lok árs hafði dagbókin að geyma fjölda flettna (Árbók Háskóla Íslands 2002:140–141).

Nýleg nýyrði	
<i>Hér fer á eftir svolítið sýnishorn úr nýyrðadagbók Íslenskrar málstöðvar á árinu 1998. Ath. að orðin gætu hæglega átt lengri notkunarögu. (Í sviga er sýnd skýring, eldra orð (oftast sletta) eða erlent orð ef það er þekkt við skráningu.)</i>	
bassabót (bass boost)	kynhneigðarhroki („hómófóbía“)
dreifbær - um búskap	kynhneigðarremba („hómófóbía“)
(„extensívur“)	kynþáttahroki („rasismi“)
ferbaggi (stór ferkantaður	netfíkill
heybaggi)	netheimar (cyberspace)
fróðgjafi („upplýsingaaðili“)	skanni (scanner)
geislaklukk (lazer tag)	sviðsgrínari (stand-up comedian)
grunnkerfi (infrastructure)	veglykill (köfri brikk)
innviðir (infrastructure)	vermikerti (sprittkerti)
kertaslökkvari (ljósabani, ljóskæfa,	vinnuhollur („ergónómiskur“)
ljóskæfir, skarhjálmur)	þéttbær - um búskap („intensívur“)

Mynd 1. Dæmi um nýyrði í nýyrðadagbókinni (Málfregnir 1998 16(2):31).

³ Orðið *íðorð* hafði áður verið notað í bókartitlinum *Íðorðasafn* sem Orðanefnd Verkfræðingafélagsins tók saman 1928 en það náði ekki að festa sig í sessi í málinu. Guðmundur Finnbogason myndaði orðið og fyrri liðurinn *íð* merkir ‘verk, iðn, starf’ (Sigrún Helgadóttir 2010:56–59).

Meginhlutverk Orðabanka Íslenskrar málstöðvar var að safna saman hvers kyns íðorðum, þ.e. orðum sem tengdust tilteknum fræðigreinum og starfsgreinum. Orðabankinn var þó ekki vel til þess fallinn að birta nýyrðadagbókina þar sem leitarkerfið leyfði ekki opna leit. Þetta þýddi að notendur gátu ekki fengið yfirsýn yfir öll innsend nýyrði og gátu aðeins fundið orð sem þeir vissu fyrir fram að væru skráð.⁴

Mynd 2. Forsíða Orðabanka Íslenskrar málstöðvar 2002–2018.

Um hundrað orð úr nýyrðadagbókinni voru birt um leið og nýi vefurinn var opnaður en eru ekki merkt sérstaklega. Nýyrðavefurinn fékk um leið eigin vefsíðu (nyyrði.arnastofnun.is) sem gerði kleift að aðgreina nýyrði frá íðorðum. Með þessari nýju vefsíðu varð mun auðveldara en áður að fá yfirsýn yfir innsend nýyrði.

3 Orðabók á vegum stofnunar en með þátttöku almennings

Á Nýyrðavefnum fá notendur tækifæri til þess að koma nýjum orðum á framfæri, bæði orðum sem þeir hafa tekið eftir og orðum sem þeir hafa sjálfir myndað. Ritstjórn fer yfir innsendar tillögur og birtir

⁴ Leitarkerfið krafðist þess að a.m.k. tveir stafir væru í leitarstrengnum auk algildisstafsins *. Því var ekki hægt að leita að skráðum orðum nema með því að slá inn að minnsta kosti tvo stafi ásamt * í leitarstrenginn.

án efnislegra breytinga. Aðrir notendur geta skrifað athugasemdir og kosið með eða á móti færslu en ekki eytt eða breytt henni. Hér á eftir er fjallað um hvernig innsendingu og birtingu er háttað, fjölda innsendra orða, skýringar þeirra sem senda inn nýyrði og flokkun og greiningu á innsendum orðum.

3.1 Innsending og birting nýyrða

Innsendingar á Nýyrðavefinn fara þannig fram að notendur eru beðnir um að fylla inn í ákveðna reiti á sérstakri innsendingarsíðu. Óskað er eftir upplýsingum um merkingu nýyrðis, orðflokk og kyn og uppruna þess. Unnt er að velja úr eftirfarandi valkostum: *ég sá orðið á prenti, ég heyrði orðið, ég bjó orðið til, þýðing úr öðru tungumáli eða annað*. Ef orðið kemur úr öðru máli er óskað eftir upplýsingum um hvaða tungumál og orð liggur að baki því.

Uppruni nýyrðis?

Hvaðan kemur nýyrðið?

✓
Ég sá orðið á prenti
Ég heyrði orðið
Ég bjó orðið til
Þýðing úr öðru tungumáli
Annað

Upprunatungumál

Á aðeins við ef orðið kemur úr öðru máli.

Erlend samsvörun

Heimild og dæmi

Mynd 3. Hluti af innsendingarsíðu.

Auk þess er beðið um heimildir, dæmi og hvar og hvenær innsendandi sá eða heyrði nýyrðið fyrst. Ef um trausta heimild er að ræða, t.d. prentmiðil eða annan fjölmiðil, er óskað eftir því að nafn miðilsins sé skráð, blaðsíðutal ef við á, eða vefslóð ef hana er að finna. Mikill meirihluti innsendra orða er þó búinn til eða myndaður af þeim sem senda orðin inn.

Þeir sem senda inn nýyrði eru beðnir um að skrá upplýsingar um sig, þ.e. nafn, fæðingarár, netfang og heimilisfang, og þeir geta valið hvort nafn þeirra er birt með flettunni á vefnum.⁵ Óskað er eftir þessum upplýsingum til að auka trúverðugleika innsendra nýyrða og auðvelda staðfestingu á því að nýyrðin komi frá raunverulegum sendanda.

⁵ Upplýsingar um fæðingarár, heimilisfang og netfang eru aldrei birtar á vefnum.

Við hönnun vefsins var ákveðið að hafa notendaviðmótið líflegt og í líkingu við samfélagsmiðla. Notendur geta skrifað athugasemdir um innsend nýyrði, t.d. rætt mismunandi skýringar eða gefið dæmi um notkun þeirra og auk þess metið orðin með því að „gefa þeim þumla“ upp eða niður. Orðin birtast á vefnum sem spjöld og notendur geta valið í hvaða röð þau birtast, hvort sem það er eftir nýjustu innsendingum, stafrófsröð, vinsældum, mesta umtali eða af handahófi. Einnig er hægt að leita að einstökum orðum

Mynd 4. Dæmi um birt nýyrði sem vakið hefur athygli notenda.

Ekki eru öll innsend orð sjálfkrafa birt á Nýyrðavefnum. Ritstjórnir orðabóka hafa yfirleitt stefnu um hvenær orð eru tekin inn í orðabækur, sérstaklega þegar um ný orð er að ræða (sbr. Diamond 2015:533–539). Í hefðbundnum orðabókum skiptir tíðni orðs máli; því algengara sem orð er, því líklegra er að það verði tekið inn. Ef orð er auðkennt með gæsalöppum eða öðrum greinarmerkjum bendir það til þess að það hafi ekki enn náð að festa sig í sessi í málinu. Ef athuganir sýna að orð sé að verða algengara er það vísbending um að það sé að festa sig í sessi og ætti því að vera tekið inn í orðabók. Með því að fylgjast með orði yfir lengri tíma er hægt að meta hvort það hafi náð fótfestu í málinu eða sé dægurorð sem hverfur fljótt. Einnig er horft til þess hversu víða orðið er notað í samfélaginu, t.d. af mismunandi hópum eða í ólíkum landshlutum. Ef orð er mjög útbreitt vegur það þungt við val í orðabók.

Viðmið við birtingu nýyrða á Nýyrðavefnum eru önnur en þau sem gilda um hefðbundnar orðabækur. Þar er þess ekki krafist að orð hafi verið til í málinu í marga áratugi eða að þau komi fyrir í fjölmörgum heimildum. Slíkt viðmið myndi fara gegn markmiði Nýyrðavefsins sem er að veita notendum vettvang til að kynna

ný orð og stuðla að þróun tungumálsins í takt við samfélagslegar breytingar.

Helsta viðmið ritstjórnar við birtingu innsendra orða er að klám-fengin eða ruddaleg orð eru ekki birt. Einnig er hafnað tillögum um ný íðorð ef almennt viðurkennt íðorð er þegar til, svo sem ný heiti fyrir frumefni í lotukerfinu eða plöntur og dýr, s.s. *kísdís* sem nýtt orð yfir frumefnið selen eða *langhálsi* sem nýtt orð yfir giraffa. Breytingar á viðteknum íðorðum geta valdið ruglingi í samskiptum. Gömul tökuorð sem hafa þegar fest sig í sessi í málinu eru heldur ekki birt. Dæmi um þetta er orðið *kombakk*, sem hefur verið sent inn á Nýyrðavefinn. Það orð hefur verið þekkt í íslensku máli í marga áratugi og er skráð í *Orðabók um slangur, slettur, bannorð og annað utangarðsmál* sem kom út 1982 (með rithættinum *kommibakk*) (Mörður Árnason, Svavar Sigmundsson og Örnólfur Thorsson 1982:67). Þá eru bullorð ekki birt þó að erfitt geti verið að draga nákvæm mörk á milli þeirra og annarra orða.

3.2 Fjöldi innsendra orða

Hér verða orðin sem send hafa verið inn athuguð nánar með tilliti til þess hverjir senda þau og hvers vegna. Skoðaðar voru innsendingar frá tímabilinu 16. nóvember 2018 til 5. janúar 2024, samtals 1.442 nýyrði. Þeir sem senda inn orð eru beðnir um að skrá ýmiss konar upplýsingar um orðin og sig sjálfa. Átján orð voru án nokkurra skýringa eða upplýsinga og voru tekin út úr gögnunum. Tekin var ákvörðun um að undanskilja öll orð sem einn tiltekinn aðili sendi inn. Hann hafði sent inn samtals 104 orð og var myndun þeirra alls ódæmigerð fyrir safnið í heild og nær engin þeirra birt á vefnum. Öll þessi orð voru hans eigin smíð, búin til á óhefðbundinn hátt og eina leiðin til þess að flokka þau hefði verið að setja þau í sérstakan flokk. Ekki þótti ástæða til þess að greina þann flokk sérstaklega að þessu sinni og því eru þau undanskilin í þessari athugun.

Einnig voru tekin út orð ef ljóst var að sami sendandi hafði sent þau inn tvisvar með stuttu millibili. Hugsanlega hefur fólk ekki lesið allar upplýsingar á síðunni og heldur að orð birtist strax eftir innsendingu en áttar sig ekki á því að ritstjóri þarf að fara yfir og samþykkja orð til birtingar. Þegar sami aðili sendir sama orðið aftur með nokkurra mánaða eða ára millibili hafa þau dæmi fengið að vera með í athugininni en slík tilvik eru ekki mörg. Þá voru 1.298 orð eftir til þess að skoða nánar. Þar af hafa 762 þeirra verið birt á vefnum en hér eru þó ekki aðeins birt orð tekin til athugunar.

Til þess að sjá hversu mörg orð hver notandi hefur sent var athugað hversu mörg orð væru skráð á sama netfang. Flest orð eru skráð á netfang ritstjóra, samtals 42, en þau orð eru ýmist frá opnum viðburðum eins og Vísindavöku þar sem gestir og gangandi hafa fengið að senda inn orð á staðnum eða orð sem ritstjóri hefur rekist á og viljað setja inn. Fimm netföng eru skráð fyrir 11–19 orðum, 20 netföng fyrir fimm til átta orðum, 156 netföng skráð fyrir tveimur til fjórum orðum og 685 netföng fyrir einu orði. Langflestir virðast því aðeins senda inn eitt orð en einnig senda nokkuð margir inn tvö til fjögur orð.

Langoftast segist sendandi sjálfur hafa búið orðið til, eða í 872 tilvikum. Í 88 innsendingum segist sendandi hafa séð orðið á prenti, 138 sinnum segist sendandi hafa heyrt orðið og 118 orð eru sögð vera þýðingar úr öðru tungumáli. Í 82 innsendingum er uppruni sagður *annað*.

3.3 Af hverju eru nýyrði send inn á vefinn?

Nýyrðavefurinn er samvinnuverkefni milli stofnunar og notenda þar sem notendur taka beinan þátt (e. *collaborative-institutional dictionaries*, sjá Meyer og Abel 2018:737). Framlög notenda eru heilar orðabókarfærslur sem ritstjórn fer yfir og samþykkir til birtingar án þess að gera efnislegar breytingar. Þær mynda þannig safn orðabókarskýringa sem aðrir notendur geta skoðað en ekki breytt eða eytt. Einn helsti kostur beinnar þátttöku notenda er sá að margbreytilegur bakgrunnur þeirra stuðlar að fjölbreyttari orðaforða en finna má í hefðbundnum orðabókum.

Hvati notenda til þess að senda inn færslur getur verið margvíslegur. Þegar þeir senda inn tillögur hafa þeir tækifæri til að skrifa athugasemd til ritstjórnar um orðið þar sem oft má finna skýringar á tilurð þess eða ástæðu innsendingar. Hér fyrir neðan eru valin dæmi úr þessum athugasemdum sem sýna mismunandi ástæður þess að fólk sendi inn eða bjó til orð.

- (1) Sumir sjá sér persónulegan hag í því að búa til eða senda inn orð sem þeir telja sig þurfa að fá birt eða ætla sér sjálfir að nota.
 - a. Þarf að fá kvenkynsorðið samþykkt, er að nefna merfolald og þar sem þeir finna þetta orð ekki í orðabók þá synja þeir því.

- b. Þetta orð ætla ég að nota við hin ýmsu spunaspil sem ég tek þátt í því það hljómar bæði vel og getur verið fallbeygt.
- (2) Aðrir vilja hafa áhrif á það hvaða orð aðrir nota og breiða út „betri orð“ í stað erlendra orða, tökuorða eða íslenskra orða sem þeim þykja ekki nógu góð.
 - a. Það er tímabært að Árnastofnun noti sína menningarlegu vigt til að skera úr um hringlið í kringum ‘Black Friday’. Svartur fössari eða álíka útgáfur eru afleitar. Svörtudagur er eitthvað sem mætti koma á framfæri og var í umræðunni þegar fyrirbærið var að ná fótfestu í verslun hér á landi.
 - b. Mér er ekki kunnugt um að íslenskt heiti sé til á þetta grænmeti. Það er erfitt að kynna fyrir fólki. Það hváir margoft ef það heyrir orðið butternut squash súpa, til dæmis. Kerbítur er auðvelt að skýra. [...] Kurbítur sem er svipaður graskeri á bragðið.
- (3) Sumir senda inn orð sem þeir vilja að séu skráð eða „viðurkennd“.
 - a. Ég bjó þetta orð til þegar ég var barn, í kringum 1970. Ættingjar og vinir hafa notað það æ síðan. Þjált og þarft orð sem nú hefur verið notað af okkur áratugum saman.
 - b. Það segja þetta allir en ég vil að þetta verði viðurkennt.
- (4) Sumir nefna að þeim finnist gaman að búa til orð, sum orð eru send inn meira í gamni en alvöru.
 - a. Okkur fjölskyldunni finnst gaman að smíða ný orð.
 - b. Nýyrðið varð til í yfirstandandi jarðskjálftahrinu.
- (5) Nokkuð er um að innsendingar komi frá grunnskólakennum í íslenskutímum⁶ eða að fólk sendi inn orð af því að þeim var sett fyrir að búa til orð.
 - a. Beðið um orð sem fangar merkingu orðsins *gas-lighting* í þættinum Kappsmál 27. nóv 2020.

⁶ Notendur láta ýmsar bakgrunnsupplýsingar fylgja innsendingum, t.d. aldur, heimilisfang og netfang, og skýra oft sérstaklega frá því af hverju þeir senda orð inn. Það kemur fyrir að margar innsendingar berast á sama tíma (skólatíma) frá krökkum á sama aldri búsettum í sama hverfi þar sem svo virðist sem þeir séu staddir í kennslustund og hafi fengið það verkefni að smíða nýyrði og senda inn á vefinn.

- b. Ég og vinkonur mínar, [...] bjuggum orðið til fyrir íslenskuverkefni :)
- (6) Sumir notendur vilja „bjarga íslensku“ með því að senda inn orð til þess að nota í stað erlendra orða eða vegna þess að orð „vantar í tungumálið“.
 - a. Þetta er gott orð til að stoppa enskuna.
 - b. Endilega íhugaðu að bæta nýyrðinu í íslensku orðabókina. Björgum íslenskunni okkar!
 - c. Þetta er orð sem mér finnst vanta í tungumálið okkar og þess vegna bjó ég það til.

Ekki er alltaf víst að öll orð sem notendur senda inn séu raunverulega gagnleg eða nauðsynleg. Sumir senda inn orð sem þeim finnst einfaldlega fyndin eða áhugaverð þótt ekki verði séð að sérstök þörf sé á þeim í tungumálinu.

3.4 Flokkun og greining nýyrðanna

Oft er talað um nýyrði í tengslum við nýja hluti og ný fyrirbæri. Í *Handbók um málfræði* (Höskuldur Þráinsson 2021:113) er nýyrði skilgreint sem nýtt orð sem oftast er myndað til að tákna nýtt hugtak eða koma í staðinn fyrir erlent orð um nýjung. Tekin eru dæmi um orðið *þota* sem kom fram þegar flugvélar af þeirri tegund urðu algengar og *tölva* sem varð til þegar tölvur fóru að verða algengar hér á landi. Í ljósi þessarar skilgreiningar er áhugavert að skoða hvers konar orð eru send inn á Nýyrðavefinn og hvort þau tengjast nýjungum og ef svo er hvaða nýjungar það eru. Farið var yfir innsendu orðin með það að markmiði að greina hvort ný orð væru búin til um eiginlegar nýjungar eða ekki og hvaða nýjungar það væru. Orðunum var því skipt í þrjá meginflokka: *nýjungar*, *ekki ný fyrirbæri* og *annað*. Í flokkinn *nýjungar* falla orð sem lýsa nýjungum í menningu eða samfélagi, nýrri tækni o.fl., samtals 583 orð. Í flokkinn *ekki ný fyrirbæri* falla orð sem lýsa ekki nýjum fyrirbærum í samfélaginu heldur eru samheiti við orð sem þegar eru þekkt í málinu eða lýsa fyrirbærum sem hafa verið til án þess að hafa áður fengið heiti, samtals 621 orð. Ýmislegt var erfitt að flokka, s.s. innsend orð með óljósum skýringum, óviðeigandi orð, slangur og annað, samtals 94 orð.

3.4.1 Nýjungar

Hugtakið nýjung er hér notað um nýja tækni og fyrirbæri. Dæmi um nýyrði í þessum flokki eru orð sem hafa verið mynduð til að þýða erlend hugtök, eins og *snjallbjalla* (e. *smart doorbell*), *hlaðbanki* (e. *power bank*) og *þyrilsnælda* (e. *fidget spinner*). Einnig eru dæmi um íslenskar nýjungar án erlendra fyrirmynda, eins og *flóthetta* sem er höfuðfat sem veitir flotstuðning í vatni og er íslensk hönnun. Í þessum flokki eru einnig orð sem eru send inn á vefinn til að þýða vinsæl ensk hugtök eða vegna áhrifa frá enskri menningu sem er ríkjandi í kvikmyndum, sjónvarpsþáttum, tónlist og á netinu. Sem dæmi má nefna erlendar fyrirmyndir eins og *baby shower* (*bumbubuna*, *barnafögnuður*, *burðargjöld*, *steypiboð*, *barnasturta*), *bucket list* (*laupalisti*, *skjóluskrá*, *lífsóskir*, *golulisti*) og *starstruck* (*sjörnustjarfur*, *stjörnustrokinn*).

Meðal algengra innsendinga eru nýyrði sem hafa sprottið fram á sviði umhverfismála, s.s. *plokka*, *flugskömm*, *sorpari* og *vistbyggð*. Einnig hafa mörg nýyrði verið sett fram til að þýða erlend orð tengd matvælum, s.s. *hakkkaka* (e. *lasagna*), *hringloka* (e. *burrito*), *súðlur* (e. *zoodles*) ‘núðlur úr kúrbít’ og *fölöl* (e. *pale ale*). Meðan á COVID-19 faraldrinum stóð bárust fjölmörg nýyrði sem í fyrstu tengdust einkum samkomutakmörkunum, s.s. *nálægðartakmörkun*, *nálægðarbann*, *smit-varnarbil*, en endurspegluðu einnig þróun mála í samfélaginu á þessum tíma, s.s. *bóluefnahik*, *mótefnaöfund*, *kvillakvíði*, *kóviti* og *fjarsamvera*.

Þá má einnig nefna íslenskar þýðingar á sérnöfnum og vörumerkjum, sérstaklega á sviði samfélagsmiðla og tækni. Dæmi um slíkar þýðingar eru orð eins og *Fjasbók* og *Fésbók* fyrir Facebook, *Skyndimyndin*, *Skyndi*, *Grammið* fyrir Instagram, *Víxla* fyrir Nintendo Switch og *Fortarinn* fyrir leikinn Fortnite: Battle Royale.

3.4.2 Ekki ný fyrirbæri

Allnokkuð er um að send séu inn nýyrði um hluti og fyrirbæri sem þegar eru til orð yfir. Stundum eru þetta orð sem notendur telja betri en þau sem eru almennt notuð. Sem dæmi má nefna orðið *fagræði* sem er sent inn sem íslensk þýðing enska orðsins *meritocracy*⁷.

Fleiri dæmi um orð sem notandi sendir líklega inn til þess að koma í staðinn fyrir önnur rótgrónari eru *þeytikvörn* í stað *blandari*

⁷ Innsendandi lætur eftirfarandi athugasemd fylgja: „Eldri nýyrði fyrir þetta hugtak eru óþjál, kjánaleg eða sækja í orðaforða sem er að einhverju leyti úreltur, sbr. gáfumannaveldi og verðleikaræði.“

og *hermilyf* í stað *samheitalyf* og ný orð yfir litaheiti, s.s. *glógulur* og *roðagulur* fyrir *appelsínugulur*.

Í öðrum tilvikum virðast orðin vera send inn í hálfkæringi, t.d. *haushaldur* 'ytri háls', (e. *neck*) og *hvítvöki* 'mjólk'. Í sumum tilvikum virðist sem notendur þekki ekki eða muni ekki eftir orðum sem fyrir eru. Sem dæmi má nefna nýyrðið *mönnunargat* sem var sent inn með skýringunni 'ónógur mannaflí á vinnustað' og ensku samsvöruninni 'manning gap'. Ekki er getið um íslensku orðin *mannekla* eða *undir-mönnun* sem almennt eru notuð um þetta fyrirbæri.

Hér eru einnig flokkuð nýyrði sem lýsa fyrirbærum sem hafa verið til en ekki haft íslenskt heiti og eru án erlendra fyrirmynda. Dæmi um þetta eru *ættmæði* fyrir 'andlega lýju sökum fjölskylduerja eða langvarandi ósættis við skyldmenn', *torfýlda* um 'það þegar grasflöt liggur undir klaka í langan tíma og mikil og stæk ýldulykt myndast' og *peysuperri* um 'konu sem glápir á karlmenn til að sjá í hvernig lopapeysu þeir eru'.

Einnig eru tillögur að nýjum frændsemisorðum eins og *afgin* ('afi og dótturdóttir eða sonardóttir'), *afgar* ('afi og dóttursonur eða sonarsonur'), *ömmgin* ('amma og dóttursonur eða sonarsonur'), *ömmgur* ('amma og dótturdóttir eða sonardóttir') og *örlagasystkin* ('börn sem eiga sama hálf systkinið en úr sitthvorri áttinni og tengjast þannig vissum fjölskylduböndum').

Mörg orð eru send inn sem þýðingar á erlendum (aðallega enskum) orðum. Oftast er ekki um eiginlegar nýjungar að ræða heldur orð sem eru algeng í ensku en eiga sér ekki beina samsvörun í íslensku. Innsendum nýyrðum er ætlað að endurspegla nákvæmar ensku orðin, s.s. *orkulúr* eða *kraftkría* fyrir e. *power nap*, enda þótt til séu orð í íslensku sem ná að fanga merkinguna, t.d. *blundur* eða *leggja sig*. Þessi nýyrði eru oft tökuþýðingar eða hráar þýðingar eins og *föstubrjótur* fyrir e. *breakfast*, *tengdabróðir* fyrir e. *brother-in-law*, *afmiginn* fyrir e. *pissed off*, *yfirmorgunn* fyrir þ. *Übermorgen* og *kviðfinning* fyrir e. *gut feeling*.

4 Orðmyndun á Nýyrðavef

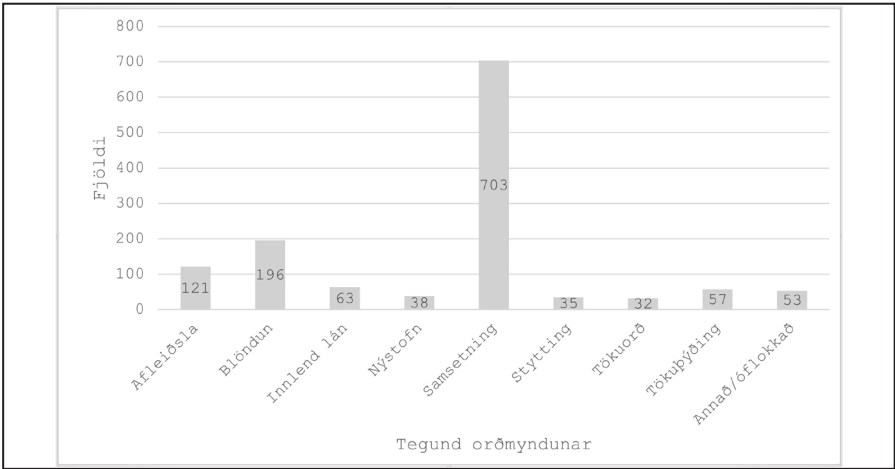
Í þessum kafla verður orðmyndun á Nýyrðavefnum skoðuð og orðin flokkuð með hliðsjón af hefðbundnum orðmyndunaraðferðum. Við flokkunina er stuðst við þær skýringar og athugasemdir sem notendur sjálfir senda með orðunum og reynt að flokka þau út frá því hvernig

notandinn bjó orðið til. Margt er erfitt að flokka og flokkunin getur verið matskennd þar sem mörg orðanna eru allóvenjuleg en tölurnar gefa vísbendingu um hvaða leiðir notendur fara helst.

Á Nýyrðavefnum er fróðleikur um hvernig búa má til ný orð (Ari Páll Kristinsson og Ágústa Þorbergsdóttir [án ártals]). Þar eru orðmyndunaraðferðir sem helst eru sagðar koma til greina *afleiðsla*, *samsetning* og *orð fær nýja merkingu*. Þó að ekki sé búist við að notendur fylgi þessu sem leiðbeiningum eru þetta þær leiðir sem hefðbundið er að líta á sem helstu aðferðir til að búa til ný orð í íslensku og fyrir fram hefði verið búist við að fólk notaðist við. Upplýsingar um þetta á síðunni byggjast að mestu á Smáriti Íslenskrar málnefndar *Orðmyndun: Um leiðir til að auka íslenskan orðaforða* (Ari Páll Kristinsson 2004) en í því er að auki fjallað um þá leið að aðlaga erlent orð.

Baldur Jónsson (1987) fjallar um íslenska orðmyndun og mismunandi leiðir sem hægt er að fara við að búa til ný orð. Hann talar um *innlend lán*, *nýmyndanir* (og þar undir *afleidd orð*, *samsett orð* og *nýstofna*) og *erlend lán*. Eitt af því sem hann talar um sem nýstofna eru eins konar hljóðlíkingar sem minna á erlend orð en eru samt ólíkari en svo að þau teljist sem erlend lán en þarna getur verið erfitt að greina á milli (Baldur Jónsson 1987:99). Innlend lán segir hann vera það þegar orði er gefin ný merking til viðbótar við þá merkingu sem það ber fyrir eða þegar gamalt orð sem ekki er lengur í notkun er tekið upp í nýrri merkingu. Þetta hefur verið gert þegar þörf hefur verið á orði yfir ný fyrirbæri eða hugtök, t.d. eru orðin *hæð* og *lægð* notuð um landslag en voru síðar tekin upp í veðurfræði (Baldur Jónsson 1987:89).

Notendur Nýyrðavefsins beita þó fleiri orðmyndunaraðferðum en þeim sem eru nefndar hér að framan. Nýyrðatillögunum sem hér eru til skoðunar hefur verið skipt í níu flokka (sjá *Töflu 1*): **afleiðsla**, **blöndun**, **innlend lán**, **nýstofnar**, **samsetning**, **stytting**, **tökuorð**, **tökuþýðingar** og **annað/óflokkað**. Ekki verður greint sérstaklega frá orðum í síðastnefnda flokknum þar sem erfitt er að greina þau með nákvæmni en þar er m.a. að finna ýmiss konar bullorð, skammstafanir og tvíyrtaflettur.

Tafla 1. Tegund orðmyndunar á Nýyrðavefnum, flokkuð eftir tíðni.

4.1 Afleiðsla

Samtals er 121 orð á Nýyrðavefnum myndað með **afleiðslu**, þ.e. nýtt orð er leitt af öðru (íslensku) orði með aðskeyti. Nokkur dæmi eru um forskeytin *ó-* (t.d. *óínáanlegur*) og *ör-* (*örflæði*) en fyrst og fremst er um að ræða orð mynduð með viðskeytum. Dæmi um algengustu viðskeytin á Nýyrðavefnum eru sýnd í *Töflu 2*. Merking nýyrða er fengin úr tillögunum en stafsetning og greinarmerkjasetning samræmd.

Viðskeyti	Dæmi	Upplýsingar um merkingu frá notendum
Sagnir leiddar af nafnorðum með viðskeytinu <i>-a-</i>	ofbelda	Beita ofbeldi.
	þumla	Það að líka við eitthvað á samfélagsmiðlum.
	súlða	Reykja rafsígarettur.
Nafnorð mynduð með viðskeytinu <i>-ari</i>	sankari	Einhver sem getur með engu móti losað sig við óþarfa drasl (e. <i>hoarder</i>).
	hlaðvarpari	Sá sem stjórnar og sér um hlaðvarp.
	sorpari	Sóði, sá sem hendir miklu óflokkuðu rusli.

Viðskeyti	Dæmi	Upplýsingar um merkingu frá notendum
Nafnorð mynduð með viðskeytinu <i>-lingur</i>	venjulingur	Þýðing á enska orðinu <i>normie</i> . Einstaklingur sem gerir bara venjulega hluti eins og að horfa á fótbolta eða hlusta á FM 957.
	raflingur	Rafretta, vape.
	apalingur	Orð yfir afkvæmi apa, sbr. kettlingur.
Nafnorð mynduð með viðskeytinu <i>-ingur</i>	giftingur	Stjúppabbi/stjúpmamma.
	birningur	Gælunafn fyrir bjarnarunga eða bangsa.
	skúringur	Eins og kústur nema þú skúrar með því.
Nafnorð mynduð með viðskeytinu <i>-un</i>	strjálun	<i>Physical distancing</i> .
	samtvenn-un	Íslenska orðið sem kemur í stað Morphing á ensku eða það er þegar myndir af tveimur aðilum eru teknar og breytt í eina ('sem líkist báðum aðilum').
	íhrynjun	Íhrynjun er orð sem er notað sem stytting um að hrynja í það, þ.e.a.s. drekka mikið áfengi í góðum félagsskap.
Lýsingarorð mynduð með viðskeytinu <i>-legur</i>	sænsklegur	Manneskja sem lítur út fyrir að vera sænsk en er það ekki.
	viðtengjanlegur	Beinþýðing á enska orðinu <i>relatable</i> . Nafnorð yfir sögnina að tengja við eitthvað.
	kremjulegt	Það merkir þröngt.

Tafla 2. Algengustu orðmyndunarviðskeyti á Nýyrðavefnum og dæmi um orð mynduð með þeim.

4.2 Blöndun

Blöndun tveggja stofna er nokkuð áberandi orðmyndunaraðferð á Nýyrðavefnum, sú algengasta á eftir samsetningu þó að hún sé ekki ein þeirra aðferða sem lýst er í hefðbundnum leiðbeiningum um nýyrðasmíði eða lýsingum á íslenskri orðmyndun (sbr. umfjöllun hér að framan). Blöndun er það þegar tvö orð eru sett saman á þann hátt að hluti annars eða beggja orða fellur brott í samsetningu. Notkun blöndunar sem orðmyndunaraðferðar virðist þó vera að aukast jafnt og þétt víða um heim (sbr. Gao 2023:163). Orð sem eru mynduð á

þann hátt eru nefnd hér blendingar⁸. Ekki hefur mikið verið fjallað um blöndun sem orðmyndunaraðferð í íslensku fram að þessu en dæmi um þekkt orð sem er myndað á þennan hátt er *tölva* úr orðunum *tala* og *völva* (Sigrún Helgadóttir 1993:28–29).

Algengt er að nota blendinga í auglýsingum og til þess að vekja athygli á vöru eða málefni (sbr. Lehrer 2007:115–116) og eru orðin *appspláttur*, sett saman úr orðunum *app* og *afsláttur* (*Samkaup.is* 2024), og *skjáhætta*, úr *skjár* og *áhætta* (*Skjáhætta.is* 2024), dæmi um þetta. Stundum eru erlendir blendingar teknir inn sem tökuorð í íslensku, t.d. *bröns* úr ensku *brunch* (*breakfast* og *lunch*), og stundum eru nýir blendingar myndaðir sem íslenskun á erlendum blendingum, t.d. *hrútskýring* (*hrútur* og *útskýring*) fyrir enska hugtakið *mansplaining* (*man* og *explaining*) og *frí(s)skápur* (*frí(r)* og *ísskápur*) fyrir enska orðið *freedge* (*free* og *fridge*). Flestir blendingar á Nýyrðavefnum virðast þó vera nýjungar án beinnar erlendrar fyrirmyndar en aðeins þriðjungi blendinga fylgdi erlend samsvörun, 64 af 196 (sjá Töflu 3). Blendingar skera sig þar úr í niðurstöðunum þar sem hlutföllin eru annars nokkuð jöfn, sjá nánar í kafla 5.

Nýyrði	Grunn-orð	Upplýsingar um merkingu frá notendum	Erlend samsvörun
árskrift	ár og áskrift	Árs áskrift.	nei
blaðrænt	blað og rafrænt	Eitthvað sem til er á blaði, svo sem bók, t.d. er rafbók rafræn en bundin bók með blaðsíðum blaðræn.	nei
dvergilkál	dverg- og spergilkál	Broccolini.	broccolini (enska)
fjartí	fjar- og partí	Partí haldið í gegnum fjarfundabúnað. Algengt á tímum samkomubanns í kófinu.	nei
skjáningur	skjár og táningur	Táningur sem eyðir miklum tíma við skjái, tölvu, snjalltæki.	screenager (enska)
flugvisku-bit	flug og sam-viskubit	Samviskubit sem þeir sem ferðast með flugvél fá vegna slæmra umhverfisáhrifa frá flugferðum.	flygskam (sænska)

⁸ Heitið *samrunaorð* hefur einnig verið notað um orð sem hafa verið mynduð á þennan hátt (Íðorðabankinn, <https://idord.arnastofnun.is/faersla/398559>).

Nýyrði	Grunn-orð	Upplýsingar um merkingu frá notendum	Erlend samsvörun
hrunkvöðull	<i>hrun og frumkvöðull</i>	Einstaklingur eða fleiri sem með frumkvöðlastarfsemi sinni orsaka eða leiða að á einhvern hátt efnahagshrun.	nei

Tafla 3. Dæmi um blendinga á Nýyrðavefnum.⁹

Innsendir blendingar eru oftast myndaðir úr tveimur orðum sem eiga einhver sameiginleg hljóð í stofni og merking nýja orðsins sækir í bæði grunnorðin.

Önnur tegund blendinga á Nýyrðavefnum er eins konar útúr-snúningur á þekktu orði sem er breytt lítið, t.d. einum staf skipt út, þannig að nýtt orð verður til. Orðið *gamanmenni* líkist óneitanlega orðinu *gamalmenni* en gæti þó líka verið samsett orð úr *gaman* og *menni*. Það er sett fram sem samheiti orðsins *uppistandari* án frekari skýringa og enska orðið *stand-up comedian* sagt vera erlend samsvörun þess. Það getur verið vandasamt að rýna í hvernig orð er hugsað ef notandinn segir ekki frá því í athugasemd eða skýringu.

4.3 Innlend lán

Innlent lán er það þegar gömlu orði er gefin ný viðbótarmerking eða orð sem ekki er lengur í notkun en er tekið upp aftur með nýrri merkingu. Orðið *skjár* er oft tekið sem dæmi um innlent lán en í eldra máli var það notað í merkingunni ‘gegnsa himna í glugga, notuð í stað rúðu’ (Guðrún Kvaran 2005:106). Á Nýyrðavefnum eru dæmi um þetta. Stundum fær íslenskt orð nýja merkingu fyrir erlend áhrif. Dæmi um þetta eru orðin *tangi* fyrir enska orðið *tangent* í merkingunni ‘útúrdúr í texta’, *efnisstúlka* fyrir enska orðið *material girl* í merkingunni ‘stúlka sem hugsar bara um að eiga fína og flotta hluti’. Annað dæmi er orðið *kaka* (*vefkaka, vafrakaka*) fyrir enska orðið *cookies* í tölvumáli, önnur orð eins og *mús*, *gluggi* og fleiri hafa einnig verið notuð í tölvumáli eftir enskri fyrirmynd. Í raun ætti að kalla það tókumerkingu þar sem gamalt orð fær nýja merkingu vegna áhrifa frá erlendu máli (sbr. Guðrúnu Kvaran 2005:369). Innlend lán

⁹ Upplýsingar eru sóttar óbreyttar í gögn. Í öðrum dálki töflunnar eru hins vegar ágiskanir höfunda um orð sem notuð eru, til að mynda orð sem ekki kemur fram í innsendri færslu.

á Nýyrðavefnum eru líka oft eins konar orðaleikir eða grín þar sem samsett orð hafa verið endurtúlkðuð sem verður til þess að merking þeirra verður einhver allt önnur en sú sem þau eru venjulega notuð um. Dæmi um slíkt eru orð eins og *sárabót* fyrir ‘plástur’ og *gufugleypir* í merkingunni ‘sá sem notar rafrettur’.

4.4 Nýstofnar

Baldur Jónsson (1987:99) segir að stundum séu myndaðir svokallaðir **nýstofnar**, þ.e. orð sem eru hvorki afleidd né samsett og ekki beinlínis gerð úr neinum innlendum stofni. Hann nefnir að yfirleitt eigi þessi orð sér fyrirmynd í erlendum málum. Það getur verið erfitt að draga skýr mörk á milli þeirra og erlendra lána. Nýstofnar eru ekki margir á Nýyrðavefnum en nokkur orð mætti flokka á þennan hátt þar sem þau líkjast erlendum fyrirmyndum samkvæmt upplýsingum frá innsendendum. Dæmi þar um eru orðin *kampás*, *rípl* og *póða* í Töflu 4. Í sömu töflu eru einnig tilgreind innsendu orðin *þjaraður*, *lokill* og *skrunka* sem eiga sér ekki erlendar fyrirmyndir. Það getur verið erfitt að skilja og greina þessi orð miðað við þær upplýsingar sem gefnar eru, þ.e. hvort líta megi á þau sem nýstofna eða einfaldlega bullorð.

Nýyrði	Erlend samsvörun	Upplýsingar um merkingu frá notendum
kampás	campaign (enska)	Hættuför þar sem einstaklingar eru undir stjórn einstaklings í skemmtilegu spunaspili sem heitir dýflissur og drekar eða Dungeons and Dragons.
rípl	reply (enska)	Svar á samskiptamiðlum, eða í spjallforritum.
póða	pod (enska)	Air-pods.
þjaraður	nei	Að vera ekki þyrstur. Andstæðan við þyrstur.
lokill	nei	Löng bók.
skrunka	nei	Myndarlegur.

Tafla 4. Dæmi um nýstofna á Nýyrðavefnum.

4.5 Samsetning

Langalgengasta tegund orðmyndunar á Nýyrðavefnum eru **samsetningar** sem er í takt við það sem búast má við þar sem þær eru algeng-

asta gerð orðmyndunar í íslensku (sjá t.d. Guðrúnu Kvaran 2005:151). Stundum byggjast samsetningar á erlendum fyrirmyndum. Orðið *lýðvistun* í *Töflu 5* er til að mynda íslensk þýðing á enska orðinu *crowd sourcing*. Samsetningar og tökuþýðingar geta skarast og í þessari grein eru samsetningar sem jafnframt eru tökuþýðingar flokkaðar sem tökuþýðingar í talningunni. Samsetningar voru ekki flokkaðar nánar eftir myndun.

Nýyrði	Upplýsingar um merkingu frá notendum
hæglætisofríki	Aðferð til að ná sínu fram með stöðugri ýtni.
ellinaðra	Rafdrifið fjórhjól fyrir hreyfihamlaða, aldraða.
rafskutla	Fjór hjól – rafdrifið fyrir hreyfihamlaða, eldri borgara.
lýðvistun	Lýðvistun snýst um að fá almenning til að aðstoða við stór verkefni. Þetta er til dæmis sú leið sem Wikipedia fer til að skrifa sína alfræði.
vörufleygur	Áhaldið sem notað er til að aðgreina vörur viðskiptavina á færiböndum við búðarkassa í verslunum.
skelligjöll	Tambúrína.
fjörkross	<i>Hashtag</i> eða myllumerkið er einfaldlega fjórfaldur kross eða fjörkross.
loðloka	Franskur rennilás.

Tafla 5. Dæmi um samsetningar á Nýyrðavefnum.

4.6 Styttling

Nokkur dæmi á Nýyrðavefnum eru mynduð á þann hátt að þau eru leidd af öðrum orðum með því að grunnorðið er stytt eða stýft (sbr. Guðrúnu Kvaran 2005:119–120). Slíkt nefnist **styttling**. Dæmi um slíkt er t.d. *fjölla* sem er leitt af *fjölskylda* og *stullur* fyrir *stuttbuxur*. Orðmyndunin er lík myndun gælunafna, eins og *Ella* af nafninu *Elín* og *Stebbi* af nafninu *Stefán*. Stundum eru notuð viðskeyti, s.s. *-ó* og *-ari* til að styttta orð sbr. dæmin *babbari* og *handó* í *Töflu 6*, en þó eru ekki mjög mörg dæmi um þetta á Nýyrðavefnum. Einnig eru dæmi um styttlingu með því að klipptur er orðhluti út úr orði, sbr. *snugt* af *sniðugt*.

Nýyrði	Upplýsingar um merkingu frá notendum
fjölla	Þetta er stytting af fjölskylda.
stullur	Þetta er nýyrði fyrir stuttbuxur.
babbari	BBQ sósa.
snugt	Þegar eitthvað er sniðugt þá er það snugt. Þetta orð er stytting af lýsingarorðinu sniðugt. Það nennir engin að segja orðið [sniðugt], þetta orð er svo langdregið, en [snugt] er svo þægilegt stutt orð.
handó	Stytting á handahófskenndur.

Tafla 6. Dæmi um styttingar á Nýyrðavefnum.

4.7 Tökuorð

Mjög lítið er um að aðlöguð **tökuorð** hafi verið send inn á Nýyrðavefinn og er það í samræmi við þann algenga skilning að íslenskt nýyrði sé myndað úr innlendu eða arfteknu efni fremur en orðstofnum sem fengnir eru úr erlendum málum (sbr. Ara Pál Kristinsson 2017:154). Þau tökuorð sem hafa verið send inn eru yfirleitt löguð að íslenskri stafsetningu, beygingu og framburði og með svipaða merkingu og erlenda orðið (sjá *Töflu* 7). Orð innan hornklofa í töflunni fylgdu ekki innsendu orðunum.

Nýyrði	Erlend fyrirmynd	Upplýsingar um merkingu frá notendum
þerapisti	therapist	
túnika	[da. tunika, e. tunic]	Stuttur kyrtill eða kjóll með ermum.
bröns	brunch	Fyrsta máltíð dagsins en tímasett á milli vanalegra morgunmatar og hádegistíma. Yfirleitt frá 10.30–12.00.
mím	[meme]	Grín á netinu.
tjekka	check	Að kanna eitthvað.
beisiklý	[basically]	eiginlega; í grundvallaratriðum; í undirstöðuatriðum; í grunninn.

Tafla 7. Dæmi um tökuorð á Nýyrðavefnum.

4.8 Tökuþýðing

Tökuþýðingar eru orð þar sem erlent orð hefur verið þýtt beint lið fyrir lið, þ.e. hliðstætt að gerð og merkingu og erlent orð (Ágústa Þorbergsdóttir 2011:335). Sumar innsendingar í þessum flokki eru þýðingar á erlendum hugtökum eða nýjungum, s.s. *heilabylur*, sumar eru gamansamar beinar þýðingar, s.s. *venslaskip* og *lófatré* fyrir ensku orðin *relationship* og *palm tree*, sbr. *Töflu 8*.

Nýyrði	Ensk samsvörun	Upplýsingar um merkingu frá notendum
heilabylur	brainstorming	Að hópur fólks kasti á milli sín hugmyndum til að fá sem besta niðurstöðu.
sleppikassi	Dropbox	Íslenska heitið yfir Dropbox.
plocksvín	pulled pork	Íslensk þýðing á réttinum <i>pulled pork</i> .
götugáfa	street smarts	Íslenskt orð yfir <i>street smart</i> .
venslaskip	relationship	Að vera í sambandi.
álínis	online	Að vera nettengdur (e. <i>online</i>).
lófatré	palm tree	Nýyrði yfir pálmatré (e. <i>palm tree</i>).

Tafla 8. Dæmi um tökuþýðingar á Nýyrðavefnum.

5 Erlend fyrirmynd

Notendum gefst tækifæri á að láta erlenda samsvörun nýyrðis fylgja með innsendum orðum. Stundum virðast þessar erlendu samsvaranir vera fyrirmyndir nýyrðisins sem sent er inn. Aðeins fleiri orð voru send inn án erlendrar samsvörunar, eða 664 (51%) á móti 634 (49%). Hlutföllin voru yfirleitt mjög jöfn í öllum orðmyndunarflokkum nema þegar kom að annars vegar tökuorðum og tökuþýðingum (sem áttu sér nær alltaf erlenda samsvörun í gögnunum) og hins vegar blöndun þar sem aðeins um þriðjung í orðanna fylgdi erlend samsvörun.

Þó að erlend samsvörun fylgi orði þýðir það þó ekki að alltaf sé erlend fyrirmynd að því og hugsanlega halda sumir að þeir *verði* að setja inn erlent orð sem samsvarar nýyrði til þess að fylla inn í alla reiti á innsendingarsíðu. Sem dæmi má nefna að erlend samsvörun orðsins *haushaldur* er sögð vera enska orðið *neck*. Aðrir setja ekki inn erlenda samsvörun í réttan reit á innsendingarsíðu en taka þó fram

annars staðar í lýsingu á orði að það merki það sama og tiltekið erlent orð. Greining á erlendum samsvörunum orða hér á eftir byggist þó á því sem notendur fylla sjálfir inn í réttan reit. Algengt er að fleiri en ein nýyrðatillaga sé send inn fyrir erlent orð en 54 erlend orð eru tilgreind sem erlend samsvörun nýyrðis oftast en einu sinni og tíu þeirra fimm sinnum eða oftast. Þessi tíu orð má sjá í *Töflu 9*.

Enskt orð	Nýyrðatillögur
hangry	hungreiður, hunglyndur, hungramur, svangraður, svargur
power nap	brjóstblundur, kraftakrí, kraftkría, ofurlúr, orkulúr
baby shower	barnafögnuður, bumbubuna, burðargjöld, frjósemisfögnuður, frumburðarveisla, steypiboð
grandparent(s) ¹⁰	amfi, foreldraforeldrar, forforeldrar, forforeldri, heldri foreldrar
vape (so.)	dampa, eima, feykja, gufa, súlda
clickbait	aðdráttaraflsklókun, smellfölsun, smellibrella, smelliskellur, smellufenginn, smellugildra, smellsuga
playlist	blandplata, lagaruna, lagaspotti, lagfæridæla, lagrenna, tónlisti
drone	dóni ¹¹ (svo!), dreki, flugljón, flygildi, flögri, kvikflaug, rafn, smáþyrlingur
bucket list	draumalisti, golulisti, laupalisti, líflisti, lífslanganir, lífsóskir, nálisti, skjóðuskrá, skjóluskrá, stykkli
physical (social) distancing	andrymi, fjargætni, frástaða, líkamsbil/líkamsfjarlægð, nálægðarbann, nálægðartakmörkun, nándarbann, nándarbil/nándarfjarlægð, smitvarnarbil/smitvarnarfjarlægð, öryggisbil/öryggisfjarlægð

Tafla 9. Erlendu orðin sem hafa fengið flestar nýyrðatillögur.

¹⁰ Einnig barst tillaga um orðið *bestuforeldrar* í merkingunni 'amma og afi' þar sem vísað var til norska orðsins *besteforeldre*.

¹¹ Innsend skýring er 'dróni með myndavél' og erlend samsvörun er sögð vera enska orðið *drone*. Orðið *dróni* er að finna á Nýyrðavefnum en það var ekki sent inn af notanda heldur var það eitt af þeim orðum sem voru flutt úr gömlu nýyrðadagbókinni yfir á Nýyrðavefinn þegar hann var opnaður 2018.

6 Niðurstöður

Í greininni hefur verið fjallað um tilurð og virkni Nýyrðavefs Árnastofnunar og þau orð sem notendur senda inn á vefinn. Í ljós kom að hvatinntil þess að leggja til nýyrði er breytilegur meðal notenda og það má sjá í athugasemdum sem fylgja nýyrðatillögunum. Meðal tilgreindra ástæðna er löngun til þess að hafa áhrif á það hvaða orð aðrir nota og stuðla að því að tungumálið þróist á þann hátt sem innsendendum þykir æskilegt. Einnig ber á því að notendur telji sig þurfa að fá orð birt opinberlega svo að þeir geti notað það í ákveðnum tilgangi eða vilji fá orð birt sem þeir telja að sé almennt viðurkennt af opinberum aðila. Margar innsendingar eru þó eins konar orðaleikir og oft kemur fram að orð hafi verið send inn til gamans. Nokkuð er um að innsendingar komi frá grunnskólanemendum í íslenskutímum. Flest innsend orð hafa notendur sjálfir búið til og ekki er mikið um að fólk sendi inn ábendingar um nýyrði sem það hefur heyrt eða séð aðra nota en hafa ekki enn verið skráð í orðabækur.

Orðin voru flokkuð eftir því hvort þau væru notuð um nýjungar eða gömul fyrirbæri. Niðurstöður sýndu að fjöldi orða í hvorum flokki var áþekkur, 583 orð tengjast nýjungum og 621 orð gömlum fyrirbærum. Með *nýjungum* er átt við nýja tækni og fyrirbæri og algeng merkingarsvið í þeim flokki eru tækni, matur, umhverfismál (loftslagsmál og endurvinnsla) og erlend menning. Einnig bárust mörg orð tengd dægurmálum eða tímabundnu samfélagsástandi, t.d. voru fjölmörg nýyrði tilkomin í tengslum við COVID-19-faraldurinn. Varðandi flokkinn *gömul fyrirbæri* voru áberandi tillögur að betri heitum fyrir orð sem þegar eru til en einnig yfir fyrirbæri sem hafa ekki haft sérstakt íslenskt heiti, s.s. *ættmæði*.

Orðmyndun á Nýyrðavefnum reyndist vera mjög fjölbreytt og hér var henni skipt í níu flokka: afleiðsla, blöndun, innlend lán, nýstofnar, samsetning, stytting, tökuorð, tökupýðingar og annað/óflokkað. Samsetning var algengasta orðmyndunaraðferðin en þar á eftir kom blöndun. Nýyrðin eru að mestu mynduð út frá íslenskum stofnum. Lítið er um tökuorð og er það í samræmi við þann viðtekna skilning að íslensk nýyrði séu mynduð af íslenskum stofnum.

Nýyrðavefurinn hefur ýmsa kosti. Þar geta einstaklingar lagt til nýyrði sem oft finnast ekki í hefðbundnum orðabókum og stuðlað þannig að því að orðaforði málsins auðgisti þótt ekki sé tryggt að öll nýyrðin nái almennri viðurkenningu eða útbreiðslu í daglegu máli. Innsend orð eru fjölbreytt og spanna allt frá alvarlegum og gagnlegum

orðum sem mæta nýjum þörfum samfélagsins til annarra sem hafa frekar skemmtigildi en raunverulegt notagildi. Þessi fjölbreytni gefur vefnum sérstakt og lifandi yfirbragð sem fangar orð úr nýjum menningarstraumum. Útkoman er lifandi orðasafn sem endurspeglar samfélagið og þróun þess.

Ýmsar áskoranir fylgja því að halda úti vef sem byggist á þátttöku almenning. Gæðamál eru ein helsta áskorunin þar sem tillögur að nýjum orðum geta leitt til ósamræmis og ruglings. Jafnframt er hættu á því að notendur leggi til óviðeigandi eða óþörf orð og þar sem unnt er að skrifa umsagnir við orðin þarf ritstjórn að fylgjast með því sem er skrifað og grípa inn í þegar við á.

Almenningur hefur ekki alltaf þá þekkingu sem þarf til að skrifa skýringar við innsend nýyrði og stundum eru þær ekki réttar. Í sumum tilvikum er ekki um nýyrði að ræða heldur gömul orð í málinu. Ýmislegt má gera til að leysa slíka vankanta þegar vefurinn verður uppfærður einhvern tímann í framtíðinni.

Nýyrðavefurinn var settur á laggirnar til að mæta þörf fyrir vettvang þar sem almenningur getur lagt sitt af mörkum og kynnt sér nýyrði og viðtökurnar hafa verið góðar. Vefútgáfa auðveldar aðgengi og miðlun nýyrða en til framtíðar mætti íhuga hvort önnur leið væri árangursríkari fyrir söfnun þeirra. Þó að vefurinn gefi góða innsýn í viðhorf almenningu væri gagnlegt að leggja meiri áherslu á söfnun og birtingu nýrra orða sem hafa fest sig í sessi í daglegu tali.

Heimildir

- Ari Páll Kristinsson. 2004. *Orðmyndun. Um leiðir til að auka íslenskan orðaforða*. Reykjavík: Íslensk málnefnd.
- Ari Páll Kristinsson. 2017. *Málheimar. Sitthvað um málstefnu og málnotkun*. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Ari Páll Kristinsson og Ágústa Þorbergsdóttir. [Án ártals.] Um nýyrði. Nýyrðavefur Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <https://nyyrdi.arnastofnun.is/s/2> (sótt í október 2024).
- Ágústa Þorbergsdóttir. 2011. Nýyrði. Í: Jóhannes B. Sigtryggsson (ritstj.). *Handbók um íslensku*, bls. 333–339. Reykjavík: JPV.
- Árbók Háskóla Íslands. 2002. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Baldur Jónsson. 1987. Íslensk orðmyndun. *Andvari. Nýr flokkur* 29:88–102.
- Diamond, Graeme. 2015. Making Decisions about Inclusion and Exclusion. Í: Philip Durkin (ritstj.): *The Oxford Handbook of Lexicography*, bls. 532–545. Oxford: Oxford University Press.

- Gao, Y. 2023. A lexicographical approach to neologisms created through blending. *Lexicography* 10(2):161–172. <https://doi.org/10.1558/lexi.26356>.
- Guðrún Kvaran. 2005. *Orð. Handbók um beygingar- og orðmyndunarfræði*. Íslensk tunga II. Reykjavík: Almenna bókafélagið.
- Halldór Halldórsson og Baldur Jónsson. 1993. *Íslensk málnefnd 1964–1989. Afmælisrit*. Rit Íslenskrar málnefndar 8. Reykjavík: Íslensk málnefnd.
- Höskuldur Þráinsson. 2021. *Handbók um málfræði* (2. útg.). Reykjavík: Mál og menning.
- Íðorðabankinn. Ágústa Þorbergsdóttir (ritstj.). Úr orðasafninu [Málfræði]. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <https://idord.arna-stofnun.is> (sótt í október 2024).
- Lehrer, Adrienne. 2007. Blendalicious. Í: Judith Munath (ritstj.). *Lexical creativity, texts and contexts*, bls. 115–136. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Lög um Íslenska málnefnd nr. 80/1984.
- Málfregnir 1998 16(2):31.
- Meyer, Christian M. & Andrea Abel. 2018. User participation in the Internet era. Í: Fuertes Olivera (ritstj.): *The Routledge Handbook of Lexicography* (= Routledge Handbooks in Linguistics), bls. 735–753. Abingdon / New York: Routledge.
- Mörður Árnason, Svavar Sigmundsson og Örnólfur Thorsson. 1982. *Orðabók um slangur, slettur, bannorð og annað utangarðsmál*. Reykjavík: Svart á hvítu.
- Nýleg nýyrði. 1998. *Málfregnir* 16 (2):31.
- Nýyrðavefur Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <https://nyyrdi.arnastofnun.is> (sótt í október 2024).
- Reglur um starfsemi Íslenskrar málnefndar nr. 49/1965.
- Samkaup í símann*. <https://www.samkaup.is/skoda-appid> (sótt í október 2024).
- Sigrún Helgadóttir. 1993. Um uppruna orðsins tölva. *Tölvumál* 18, 4:28–29.
- Sigrún Helgadóttir. 2010. Um íðorðið íðorð. Í: *Aravísur sungnar Ara Páli Kristinssyni fimmtugum 28. september 2010*, bls. 56–59. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen.
- Skjáhætta*. <https://skjahaetta.is> (sótt í október 2024).

Lykilorð

nýyrði, íslenska, veforðabók, orðabókarfræði

Keywords

neologisms, Icelandic, online dictionary, lexicography

Abstract

This paper discusses The Icelandic Neologism Website [Nýyrðavefur], a website for neologisms created and maintained by the Árni Magnússon Institute for Icelandic Studies. The site allows users to submit new words they have either encountered or coined themselves. The paper examines users' motivations for contributing to the collection, the semantic fields to which the new words belong, and the characteristics of the submitted neologisms. It also discusses the benefits and challenges of operating a neologism platform with crowdsourcing elements. The analysis shows that the vast majority of submitted words were coined by the users themselves. Neologisms are created not only to describe new concepts that lack an existing term, but also for familiar phenomena, whether or not they already have a name. Many of the newly coined words relate to developments in culture, technology, or the environment. Wordplay is common, and entries referring to existing concepts often take the form of synonyms for established terms, though they are not always likely to gain traction in everyday use. Most of the neologisms are formed through compounding, followed by blending.

Ágústa Þorbergsdóttir
Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
Arngrímsgötu 5
IS-107 Reykjavík
agusta.thorbergisdottir@arnastofnun.is

Kristín Ingibjörg Hlynsdóttir
Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
Arngrímsgötu 5
IS-107 Reykjavík
kristin.ingibjorg.hlynsdottir@arnastofnun.is